

Andrzej Grzywacz*
Urząd Miasta Siedlce

**Recenzja książki Mariana Cieślarczyka:
Kultura bezpieczeństwa i obronności,
Wydawnictwo Akademii Podlaskiej,
Siedlce 2007, ss. 268.**

Prof. zw. dr hab. Marian Cieślarczyk – Dyrektor Transdyscyplinarnego Centrum Badania Problemów Bezpieczeństwa im. prof. K. Bogdańskiego (TCBPB) Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, były prodziekan Wydziału Humanistycznego UPH, obecnie kierownik Zakładu Kultury Bezpieczeństwa i Metodologii. Prezes Zarządu głównego Polskiego Towarzystwa Nauk o Bezpieczeństwie z siedzibą w Siedlcach. Autor i współautor m.in. takich monografii jak: *Psychospołeczne elementy bezpieczeństwa i obronności*, AON Warszawa 1997; *Kultura organizacyjna w siłach zbrojnych*, Warszawa 2003; *Metody, techniki i narzędzia badawcze*

stosowane w pracach magisterskich i doktorskich, Warszawa 2003; *Teoretyczne i metodologiczne podstawy badania problemów bezpieczeństwa i obronności państwa*, Siedlce 2009. Razem z pracownikami TCBPB prowadzi badania dotyczące kultury bezpieczeństwa oraz szeroko pojmowanej obronności.

---

* Mgr, Naczelnik Wydziału Bezpieczeństwa i Zarządzania Kryzysowego Urzędu Miasta Siedlce, były Kierownik Centrum Zarządzania Kryzysowego Urzędu Wojewódzkiego w Warszawie, emerytowany oficer Wojska Polskiego.

Recenzowana książka przedstawia efekty kilkuletniej działalności badawczej autora poświęconej zarówno *kulturze bezpieczeństwa* jak i szeroko pojętym zjawiskom *bezpieczeństwa i obronności*. Wszystkie trzy zjawiska autor określa mianem *fenomenów społecznych* (s. 209). W treści książki znajdujemy nie tylko autorskie definicje powyższych zjawisk ale również charakterystykę ich wzajemnych relacji.

We wstępie Autor przedstawia motywy, którymi kierował się podejmując prace badawcze w zakresie *kultury bezpieczeństwa* oraz pokrótce charakteryzuje podmioty badań. Stawia również tezę, że „kultura bezpieczeństwa jest, m.in., swoistym łącznikiem, interfejsem łączącym bezpieczeństwo i obronność” (s. 11). Teza ta jest następnie rozwijana w dalszej części pracy.

Książka składa się z trzech rozdziałów (części), które jasno i przejrzysto przybliżają czytelnikowi problemy kultury bezpieczeństwa oraz szeroko pojętego bezpieczeństwa i obronności.

W pierwszej części, zatytułowanej *Bezpieczeństwo, obronność i rozwój cywilizacyjny* zostały przedstawione rozważania dotyczące rozwoju cywilizacyjnego społeczeństwa oraz jego wpływu na ewolucję myślenia o bezpieczeństwie i obronności. Pisząc o etapach rozwoju cywilizacyjnego Autor oparł się na poglądach A. Tofflera dzielącego rozwój cywilizacyjny na trzy etapy, nazywane przez niego falami (s.22). Są to fale: 1 – *cywilizacji agrarnej*, której symbolem jest motyka; 2 – *cywilizacji przemysłowej* symbolizowanej przez linię produkcyjną; 3 – *cywilizacji informacyjnej* obrazowanej przez komputer. Rozwój cywilizacyjny będący efektem rozwoju nauki i techniki oraz powodujący duże zmiany w świadomości społecznej w istotny sposób wpływa na pojmowanie bezpieczeństwa a w ślad za tym kreowanie polityki bezpieczeństwa. M. Cieślarczyk wskazuje na istotną rolę kultury bezpieczeństwa jako czynnika bezpieczeństwa i szeroko rozumianego systemu obronności (s. 29). Rola kultury bezpieczeństwa będzie wzrastała w miarę postępu zmian w globalnej polityce bezpieczeństwa.

Przedstawiając sprawy związane ze współczesnym środowiskiem bezpieczeństwa Autor zwraca uwagę, że na tworzenie efektywnego systemu bezpieczeństwa istotny wpływ mają takie zjawiska jak: globalizacja, regionalizacja oraz demokratyzacja systemów wewnętrznych państw i reguł funkcjonowania wspólnoty międzynarodowej. Na przeciwnym biegunie, jako czynniki zwiększające zagrożenie i destabilizujący bezpieczeństwo stoją: nacjonalizmy i terroryzm. Zmiany w funkcjonowaniu nowego ładu międzynarodowego dokonują się w pięciu nurtach: 1 – psychospołecznym; 2 – politycznym; 3 – wojskowym; 4 – gospodarczym oraz 5 – kulturowym.

Powyższe zmiany znajdują swoje odzwierciedlenie w megatrendach rozwojowych, które Autor charakteryzuje opierając się poglądach L. E. Naisbitta (s. 62 i nast.). Kontynuując temat zmian społecznych M. Cieślarczyk wskazuje na rolę i znaczenie kryzysów w procesie ewolucji poglądów na bezpieczeństwo. Kryzysy, mimo swojej zmienności są immanentnym elementem zmian (s. 81). Kryzys współwystępuje z rozwojem a oba zjawiska są ściśle związane ze zmiennością społeczną (s. 83).

Pierwszą część książki kończą rozważania na temat poszukiwania swoistego „drogowskazu” zmian rozwojowych społeczeństwa. Autor nazwał to poszukiwaniem „nitki Ariadny” (s. 96 i nast.). M. Cieślarczyk uważa, że tą „nitką Ariadny” winna być właśnie kultura bezpieczeństwa realizowana poprzez system edukacji (s. 100). Efekty w sferze świadomości i organizacyjnej uzyskiwane dzięki systemowi edukacji obejmującemu również system samokształcenia sprzyjają ewolucji człowieka, grup społecznych, społeczności i społeczeństw. Mają istotny wpływ na rozwój umysłowy, fizyczny oraz moralny i duchowy człowieka i jego środowiska.

Druga część recenzowanej pozycji jest zatytułowana *Teoretyczne, metodologiczne i dydaktyczne aspekty kultury bezpieczeństwa i obronności*. O ile w pierwszej części autor, jak sam napisał, starał się przedstawić fenomen bezpieczeństwa na szerokim tle środowiskowym, sytuacyjnym i czasowym (s. 103), to w tej części swojej książki stara się ogólną sytuację problemową uszczegółowić. Zastrzega jednak, że badanie problemów bezpieczeństwa nie nadąża za wyzwaniem czasu a wyniki prowadzonych prac badawczych przekładane na działania praktyczne nie są w stanie całkowicie zapewnić oczekiwanego poziomu bezpieczeństwa obywateli. Działania praktyczne podejmowane w celu zapewnienia obywatelom poczucia bezpieczeństwa porównuje do konstruowania coraz to bardziej złożonej budowli. Jednak podejmowanie działań praktycznych bez solidnej podbudowy w postaci wyników badań zarówno teoretycznych jak i empirycznych prowadzi do sytuacji powstania budowli o dużym stopniu złożoności nie mającej jednak trwałych i mocnych fundamentów (s. 104). Chcąc sprawić, aby ta budowla była trwała należałoby dać jej solidny fundament i określić wspólny czynnik umożliwiający zachowanie równowagi między jej sferami i płaszczyznami. Autor zakłada, że takim megaczynnikiem może być kultura bezpieczeństwa (s. 105).

Aby mówić o bezpieczeństwie i obronności należy najpierw w jakimś stopniu te pojęcia zdefiniować, czego M. Cieślarczyk dokonuje w dalszej części książki. Pisząc o pojęciu bezpieczeństwa Autor przytacza definicje i stwierdzenia takich badaczy problemów bezpieczeństwa jak m.in.:

J. Stefanowicz, R. Zięba, J. Stańczyk, W. Śmiałek, P. Sienkiewicz i inni. Na podstawie analizy literatury przedmiotu wynika, że nie ma jednoznacznej definicji bezpieczeństwa czy też obronności. Każdy z badaczy problemu wnosi coś innego i nowego, co powoduje, że trudno jest te pojęcia skatalogować i wtłoczyć w jakieś ramy.

Dla lepszego zrozumienia pojęcia bezpieczeństwa prof. Cieślarczyk proponuje wykorzystać cztery modele bezpieczeństwa, tj. modele: podmiotowy, przedmiotowy, podmiotowo-przedmiotowy i holistyczny. Oprócz opisowej charakterystyki powyższych modeli Autor przedstawia ich graficzne zobrazowanie (s. III-IV, rys. 14-16).

Prowadząc rozważania na temat kultury bezpieczeństwa nie sposób pominąć przedmiotowych wymiarów bezpieczeństwa, o których M. Cieślarczyk pisze dokonując charakterystyki takich „rodzajów” bezpieczeństwa, zarówno w aspekcie kulturowym jak i ogólnym, jak: bezpieczeństwo ekologiczne i zdrowotne; bezpieczeństwo ekonomiczne; bezpieczeństwo polityczne; bezpieczeństwo publiczne i bezpieczeństwo militarne. Wielowymiarowa analiza kultury bezpieczeństwa pozwoliła Autorowi postawić i udowodnić tezę, że kultura bezpieczeństwa jest spoiwem łączącym trzy podstawowe sfery rzeczywistości, tzn. sferę kultury mentalnej (sfera subiektywna), sferę kultury organizacyjnej (sfera subiektywno-obiektywna) i sferę kultury materialnej. (s. 152). M. Cieślarczyk dowodzi, że harmonijny rozwój powyższych sfer rzeczywistości „jest świadectwem kultury bezpieczeństwa i warunkiem długotrwałego bezpieczeństwa”.

Badania i analizy z zakresu bezpieczeństwa i kultury bezpieczeństwa prowadzone przez Prof. M. Cieślarczyka oraz jego współpracowników, m.in. dr Agnieszkę Filipek, pozwoliły Autorowi na stworzenie własnej definicji kultury bezpieczeństwa. M. Cieślarczyk przyznaje, że rozpoczynając badania naukowe przyjął uproszczoną definicję kultury bezpieczeństwa traktującą, że kultura bezpieczeństwa podmiotu jest jego sposobem myślenia o bezpieczeństwie i odczuwaniu bezpieczeństwa a także sposobami jego zapewnienia (s. 210). Takie podejście wynikało z przekonania, że kultura bezpieczeństwa jest spoiwem łączącym bezpieczeństwo i obronność. Wyniki kolejnych analiz prowadzonych przez Autora wskazywały, że pojęcie kultury bezpieczeństwa jest znacznie szersze niż wydawało się na początku tej naukowej drogi. W efekcie powstała definicja, wg której „kultura bezpieczeństwa to wzór podstawowych założeń, wartości, norm, reguł, symboli i przekonań, wpływających na sposób postrzegania wyzwań, szans i (lub) zagrożeń a także sposób odczuwania bezpieczeństwa i myślenia o nim oraz związany z tym sposób zachowania” (s. 210). Te same wyniki badań i ana-

liz, które doprowadziły do sformułowania definicji pojęcia kultury bezpieczeństwa wskazały również na jej wielofunkcyjność. M. Cieślarczyk do najważniejszych funkcji kultury bezpieczeństwa, m. in. zalicza: funkcję integracyjną; funkcję adaptacyjną; funkcję stymulacyjną; funkcję regulacyjną (s. 211).

Trzecią część swojej książki Autor zatytułował *O obronności nieco inaczej. Ewolucja sposobów myślenia o obronności i sposobów zapewniania bezpieczeństwa*. W treści tego rozdziału M. Cieślarczyk, adekwatnie do jego tytułu, przedstawia ewolucję rozumienia i definiowania pojęć bezpieczeństwo i obronność. Od postrzegania obronności jako działań głównie w sferze militarnej i realizację zamierzeń mających na celu zapewnienie mieszkańcom danego państwa nienaruszalności granic i w razie potrzeby odparcie ewentualnego agresora do szerokiego pojmowania obronności jako sfery działalności zapewniającej bezpieczeństwo mieszkańcom we wszystkich sferach ich życia i działalności. Najkrócej tę ewolucję pojmowania obronności można określić „od obrony do obronności” (s. 242). Prof. M. Cieślarczyk stoi na stanowisku, że należy czynić wszystko, aby proces umacniania obronności i jego doskonalenie był sprawnie i efektywnie realizowany. Jednocześnie zdaje sobie sprawę z tego, że jest to proces długotrwały a działania mające na celu jego doskonalenie przebiegają bardzo powoli i są realizowane w dużym przedziale czasowym. Świadczy o tym motto tego rozdziału książki „Śpieszmy się budować obronność, tak wolno się staje” (s. 235).

Podsumowując omawianą książkę, można stwierdzić, że pomimo tego iż od jej napisania upłynęło już prawie dziesięć lat (autor pisał ją w 2005 r.) to nic nie straciła ona na swojej aktualności. Należy podkreślić, że jest to jedna z pierwszych pozycji traktujących o kulturze bezpieczeństwa (jeśli nie pierwsza). Prof. M. Cieślarczyk pisał o konieczności realizacji kultury bezpieczeństwa z wykorzystaniem do tego celu istniejącego systemu edukacji. Dzisiaj możemy powiedzieć, że były to słowa prorocze, gdyż w momencie pisania książki Profesor nie mógł wiedzieć, że za kilka lat nauki o bezpieczeństwie staną się samodzielną dyscypliną naukową (Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 8 sierpnia 2011 r. w sprawie obszarów wiedzy, dziedzin nauki i sztuki oraz dyscyplin naukowych i artystycznych). Podobnie może stać się z kulturą bezpieczeństwa. Obecnie nie jest to dyscyplina naukowa, ale za parę lat? – Któż to wie? Tym bardziej, że w środowisku naukowym toczy się dyskusja na temat uznania kultury bezpieczeństwa za subdyscyplinę naukową.

Wracając do treści recenzowanej pozycji uważam, że powinna ona stać się lekturą obowiązkową dla studentów studiujących nauki o bezpieczeństwie. Warto też, aby zapoznali się z jej treściami studenci innych kierunków. Byłaby to swoista realizacja tezy stawianej przez Autora, że kulturę bezpieczeństwa winno się realizować z wykorzystaniem istniejącego systemu edukacji.

Inną grupą odbiorców winni być słuchacze Wyższych Kursów Obronnych (zwłaszcza kierownicza kadra administracji samorządowej), gdyż to oni są tymi, którzy w praktyce powinni realizować cele kultury bezpieczeństwa w samorządach terytorialnych. Podobnie czytelnikami winni stać się pracownicy komórek właściwych w sprawach obronnych i zarządzania kryzysowego na wszystkich szczeblach zarządzania.

Tak szeroko określone grono odbiorców dawałoby nadzieję, że powoli, ale skutecznie budowalibyśmy tę złożoną budowlę, o której Autor pisze w drugim rozdziale swojej pracy. Jednak tym razem byłaby to budowla o mocnym i trwałym fundamencie.